

TÜRK ŞEKER SANAYİNİN KURULUŞ VE GELİŞMESİNDE DEVLETİN ETKİSİ*

Sedat Avcı**

Modern sanayiinin kuruluş ve işleyişini bilindiği gibi hammadde, enerji, işçi, sermaye, ulaşım, pazar, teknoloji, devletin etkisi, yerel yöneticilerin tutumu ve iklim gibi faktörler belirler. Bir sanayi tesisinin kuruluşunda bu faktörlerden bazan biri veya birkaçı daha fazla önem taşır. Ancak çoğunlukla, faktörlerin bütün içindeki etkilerini birbirinden ayırmak mümkün değildir.

Sözkonusu faktörlerin günümüzdeki etki oranları, modern sanayiinin ilk kurulduğu zamanlardakinden çok daha farklıdır. Hammadde veya enerjiye olan bağımlılık, meydana gelen ulaşım kolaylıkları veya ikame madde kullanımının artması nedeniyle eski önemini kaybetmiştir. Gerek sektörler gerekse sanayi bölgeleri arasında işçi hareketleri hızlanmış, ayrıca işçi ücretleri ülke içinde —özellikle sendika konfederasyonları nedeniyle— daha düzenli ve hemen hemen değişmez bir durum kazanmıştır. Bir kuruluş faktörü olarak sermaye ulusal veya uluslararası ölçekte daha çok ekonomi politikaları nedeniyle devletin etkisi altında hareketlilik göstermektedir. Ulaşım ve teknolojiye sağlanan büyük gelişmeler, ulaşım sistemlerinin çok daha mükemmelleşmesi ve teknolojinin alınıp satılan bir meta durumuna gelmesiyle bu faktörler de eski önemlerini yitirmişlerdir. Ulaşımındaki sürat ve mükemmellik,

---

* Bu makale, «Türkiye'de Şeker Sanayii» başlıklı doktora tezinin bir bölümünden oluşmaktadır. Türkiye'nin ekonomi politikalarında 1990'dan sonra meydana gelen gelişmeler ve bunların şeker sanayiine etkileri bu makalede yer almamış, ayrı bir çalışma olarak düşünülmüştür.

** Dr. Sedat Avcı, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisidir.

ürünlerin kısa sürede pazara ulaştırılabilmesi çoğu tesisin pazara yakınlığına olan ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Sonuçta devletin etkisi ve mahalli yöneticilerin tutumu, günümüzde sanayiinin kuruluş yerinin belirlenmesinde çok daha büyük önem kazanmaya başlamıştır.

Devlet sanayi faaliyetleri üzerinde dört ana başlık altında toplanabilecek etkilere sahiptir :

- a — Devletin sanayii üzerinde mutlak kontrolü sözkonusudur,
- b — Devlet sanayi tesisi kurması için özel sermayeye bir çok bakımdan yardımcı olur,
- c — Devlet özel kanun ve vergi rejimleriyle sanayii korur,
- d — Devlet stratejik nedenlerle bazı sanayii kollarının kuruluşunda ve işletilmesinde etkili olur (TÜMERTEKİN, 1969 : 100).

Devletin her türlü sanayi kolu üzerinde etkili olması ancak, koyu devletçilik politikalarının uygulandığı ülkelerde sözkonusudur. Oysa tek tek sanayi kolları ele alındığında, liberal ekonomi politikalarının uygulandığı ülkelerde bile, bazı sanayi kolları devletin denetimi altındadır. Bu açıdan ele alındığında Türkiye'nin ekonomi politikasında çeşitli dönemlerde devletçilik, liberalizm ve karma ekonomi politikalarının hakim olduğu ve şeker sanayiinin de bundan etkilendiği görülür.

Türkiye'de şeker sanayiinin ilk kuruluşunda sermaye tamamen özel sektöre aitti. Ancak fabrikaların kurulma aşamasından itibaren devlet önce kredilerle, daha sonra da fabrikalara ortak olarak bu sanayi kolunu desteklemiştir. Kuruluş sermayesinde devlet payı olmayan Uşak Şeker Fabrikası'nın kuruluş yerinden de kaynaklanan bazı problemleri nedeniyle sürekli borçlanarak kısa sürede kapanma tehlikesinin belirmesi, bu sanayi kolunun kurulmasını teşvik eden devletin şirkete müdahalesini gerektirmiştir. Uşak Şeker Fabrikası'nın bu duruma gelmesinin başlıca nedeni böyle bir sanayii kuracak ve işletecek yeterli sermayenin zamanın şartlarına göre bulunamamış olmasıdır. Fabrikanın kuruluşunda bir kısım masrafların kredilendirilmesine karşılık, kredilerin geri ödenme zamamı geldiğinde şirketin hâlâ kâra geçeme-

miş olması, işletmenin önünde aşılması gereken en büyük engeli oluşturmaktaydı. Uşak Şeker Fabrikası ile aynı zamanda kurulan Alpullu Şeker Fabrikası ise, fabrikayı kuran «İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları A.Ş.»nin kurucuları arasında devlet ve özel sektör bankalarının (T. C. Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası A. Ş.) bulunması nedeniyle hiçbir zaman Uşak Şeker Fabrikasının durumuna düşmemiş, devletin dolaylı ve dolaysız desteği ilk baştan itibaren sağlanmıştır.

1926-1935 yılları arasında özel teşebbüs veya kamu ve özel teşebbüs ortaklıkları olarak kurulan şeker fabrikalarının 1935'den sonra mali güçlükleri aşabilmek ve kurulan fabrikaların kapanmaması için bir yönetim altında toplanmasına karar verilmiştir. Bu amaçla Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kurulmuş ve fabrikalar (Alpullu, Uşak, Eskişehir ve Turhal Şeker Fabrikaları) yeni şirkete devredilmiştir. İkinci Dünya avası yıllarında Türkiye'nin şeker ihtiyacı büyük çapta bu şirket tarafından karşılanmıştır.

Uygulanan ekonomi politikaları ve iktidarın şeker sanayiine bakış açısı 1950'lerden sonra değişmiştir. Yeni iktidar şeker sanayiinin yeni fabrikalar kurularak genişletilmesine karar vermiş, bu fabrikaların ise özel sektöre ait olması fikri benimsenmiştir. Özel sektör olarak düşünülen kesim şeker pancarı üreten çiftçilerdir. Çiftçiler bu amaçla kooperatifler yoluyla organize edilmişlerdir. Çiftçilerin kurulan illerde kalkınma şirketleri oluşturularak sermaye sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece kamu ve özel teşebbüs ortaklıklarına veya sadece özel teşebbüs sermayesine dayalı şeker şirketleri kurulmuştur. Bu tarihte kurulan üç fabrikaya (Adapazarı, Amasya ve Kütahya Şeker Fabrikaları) bankalar kurucu ortak olmuş, sonra bankaların hisselerini özel teşebbüs satın almıştır. Sermayesinin tamamı özel teşebbüs tarafından karşılanan iki fabrika Konya ve Kayseri Şeker Fabrikalarıdır. Sermaye bakımından özel teşebbüsün çoğunlukta olmasına karşılık beş özel şeker fabrikasında da yönetim Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş. tarafından yürütülmektedir. Aynı dönemde bu beş fabrika dışında sermayenin sağlanmasında karşılaşılan güçlükler nedeniyle, yeni fabrikaları Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş. kurmuştur. Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş.'nin fabrikalardaki üst düzey yöneticilerinin atanmasında ve iş hacminin belirlenmesinde tek söz sahibi olması,

özel sermayeye rağmen devletin bu sanayi kolundaki hakimiyetini göstermektedir.

1950'li yıllarda yapılan bu beş fabrikalık denemenin ardından şeker sanayii ile ilgili yatırımlar yine devlet tarafından yürütülmüştür. Yeni kurulan fabrikaların tümü Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ne aittir. 1960-1980 yılları arasında karma ekonomi politikasının benimsenmesi de bir değişikliğe yol açmamıştır. 1980 sonrasında ekonomi politikası açısından liberal bir yol izlenmiştir. Ancak ekonomide liberal olma, şeker sanayiinde bu yönde değil, tamamen aksi yönde bir değişiklik yaratmıştır. Devlet ekonomi dışı faktörler nedeniyle doğuda fabrikaların kurulmasına karar vererek hakim ekonomi politikasının aksine bir tutum sergilemektedir. Aynı zamanda Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin sermaye yetersizliğinin yarattığı problemlerin azaltılması için sermayesinin hızla arttırılması, sermayedeki hazine payının % 99.76'lara kadar çıkmasına neden olmuştur.¹

Devletin özel sermayeye, tesis kurması bakımından birçok yardımlarda bulunduğunu daha önce de ifade etmiştik. Bu yardımlar iki ana başlık altında toplanılabilir :

- a — Krediler,
- b — Kanun ve yönetmeliklerle sağlanan imtiyaz ve kolaylıklar.

Özel sermayenin bir tesisi tamamiyle kuracak ve işletecek mali gücü olmadığı durumlarda krediler, girişimin tamamlanmasında ve işletilmesinde en büyük destektir. Türk şeker sanayiinin sermayesi mevcut fiziki sermayeyi bile karşılayamamaktadır. Bu nedenle işletmenin sürdürülebilmesi, yeni yatırımlar yapılması, modernizasyon ve yenileme için şirket dışından kaynaklara ihtiyaç duyulmuştur. Söz konusu kaynaklar, yerli ve yabancı krediler olarak devlet tarafından veya devlet garantisi ile diğer kuruluşlardan sağlanmaktadır.

1 Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin kuruluşunda 22 milyon TL sermayeyi Türkiye İş Bankası A.Ş., T.C. Ziraat Bankası ve Sümerbank eşit oranda taahhüt etmişlerdir. Günümüzde sermayenin hazine payı dışında kalan % 0.24'lük kısmına Sümerbank, T.C. Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası Mensupları Emekli Sandığı ve Kültür Yayınları İş Türk Ltd. Şti. sahiptir.

Devletin sanayiye yaptığı en büyük etki kanun ve yönetmeliklerle yaratılan imkânlar veya kısıtlamalardır. Cumhuriyet Dönemi'nde çıkarılan ve şeker sanayiinin kuruluşu ile işleyişini doğrudan ilgilendiren kanun ve kanun hükmünde kararnamelerin sayısı 9'dur (Tablo 1).

Tablo 1 — Şeker Sanayiinin Kuruluş ve İşleyişini Düzenleyen Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnameler

Kanun No :	Tarihi :	Adı :	
601	5. 4.1341	Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkında Kanun	
724	25. 1.1926	Şeker İnhisarı Hakkında Kanun	
2699	25. 5.1935	Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkındaki 14.4.1341 Tarih ve 601 Sayılı Kanunun 8. Maddesinin Kaldırılmasına Dair Kanun	
6168	15. 7.1953	Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkındaki Kanunun 2. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun	
6607	20. 5.1955	Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkındaki 5 Nisan 1341 Tarihli ve 601 Sayılı Kanunun Mer'iyet Müddetinin Temditi Hakkında Kanun	
6747	22. 6.1956	Şeker Kanunu	
140	24.11.1960	6747 Sayılı Şeker Kanunu'nun 16. Maddesinin 2. Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun	
KHK	118	10.10.1983	Türk Şeker Sanayi Kurumu Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
KHK	233	8. 6.1984	Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname

NOT : Bu kanunlardan başka ayrıca üretilen şeker fiyatlarına ve şekerin vergilendirilmesine ilişkin esaslara dair kanunlar da vardır. Ancak bu kanunlar listede yer almamışlardır.

İlk çıkarılan kanun 601 sayılı kanundur. Bu kanunda şeker fabrikası kuracaklara sağlanacak kolaylıklar ve imtiyazlar ile vergilendirilmeleri konusuna yer verilmiştir. Sözkonusu kanunda şeker fabrikası kuracaklara büyük oranda vergi indirimleri ve muafiyetler sağlanarak şeker sanayiinin kuruluşu teşvik edilmiştir. Daha sonra çıkarılan «Şeker İnhisarı Kanunu»yla şeker bir tekel maddesi olarak kabul edilmiş ve bu sistemin işleyişi belirlenmiştir (724 sayılı kanun). İlk defa Cumhuriyet öncesinde 1913'de çıkarılan, 1924'de düzenlenen ve 1927'de son şeklini bulan «Teşvik-i Sanayi Kanunu», şeker sanayiini de destekleyen maddeler ihtiva etmekteydi. Bu maddelere göre bir şeker fabrikasının kuruluşu için 601 sayılı kanunda sağlanan kolaylıklardan daha fazlasını elde etmek mümkün olmuştur. 601 sayılı kanun, 1956 yılına kadar bazı değişikliklerle yürürlükte kalmış, bu tarihten sonra 6747 sayılı «Şeker Kanunu» yürürlüğe konmuştur. Şeker kanununda şeker fabrikalarının kuruluşu, muaflikları, vergilendirilmesi konularıyla pancar ve şeker fiyatları, şirketin kâr garantisi ve üretimin belirlenmesinde uyulacak esaslara ilişkin maddelere yer verilmiştir. 6747 sayılı kanun 1983 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. 28 Ekim 1983 tarihinde 118 sayılı Kanun Hükmünde Kararname yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve «Türkiye Şeker Sanayii Kurumu Genel Müdürlüğü» kurulmuştur. 118 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile şeker sanayiinin hukuki bünyesi, amaç ve faaliyetleri, organları, teşkilatı, müesseseler, bağlı ortaklıklar ve iştirakler ile personel vergi muafiyetleri gibi konulara yer verilmiştir. Ayrıca aynı kararname ile şeker sanayiinin «Devlet Malı» olduğu belirtilirken, sermayesi de 40 milyar TL'sine çıkarılmıştır. 1984 yılında Kamu İktisadi Teşebbüslerinin çalışmalarını ve denetlenmelerini düzenleyen yeni bir Kanun Hükmünde Kararname yayınlanmıştır. Bu kararnameye göre Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlanarak şirketin ana statüsü de yeniden belirlenmiştir. Türk şeker sanayii günümüzde bu statüye göre yönetilip yönlendirilmektedir.

233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye dayanılarak oluşturulan ana statüde Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin amacı; «Kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde şeker üretimi ve yan ürünlerin değerlendirilmesi konularında kuruculuk ve işlet-

mecilik yapmak, üretim, satış, yatırım, ihracat ve ithalat politikalarını tesbit etmek ve bu konularda master planlar hazırlamak veya hazırlatmak ve bu çalışmalarını verimlilik ve kârlılık ilkelerine göre yürütmektir. Şirketin faaliyet konularını ise;

- «1 — Her nevi şeker üretmek,
- 2 — Gereken bölgelerde şeker pancarı ile şeker üretilebilecek diğer bitkileri ve tohumlarını ve bu ürünlerin münavebesinin gerektirdiği diğer ürünleri yapılacak sözleşmeler dahilinde üretirmek veya gerektiğinde üretmek,
- 3 — İşletmenin her safhasında hasıl olacak yan ürünlerin ve artıkların kıymetlendirilmesi için gerekli faaliyetlerde bulunmak,
- 4 — Şekeri ve şeker pancarı münavebesine giren her nevi ürünleri değerlendirmek, bu amaçla gıda maddelerini imal ve üretmek,
- 5 — Şeker fabrikalarının kuruluşu, işletilmesi, tevsii, modernleştirilmesi, bakımı, onarımı için gerekli imalat sanayii ile diğer fer'i sanayii kurmak, bu maksatla kurulmuş olan tesis ve makinaların artık kapasitelerini değerlendirmek,
- 6 — Şeker pancarı ve şeker üretilebilecek diğer bitkiler ve bunların tohumlarının tarımı, hayvancılık ile şeker ve şekerli maddeler teknolojisi ve faaliyet alanları ile ilgili diğer konularda araştırma, eğitim, geliştirme çalışmaları yapmak veya yaptırmak, araştırma müesseseleri ile hizmet içi eğitim birimleri ve tesisleri kurmak, yayında bulunmak, yurt içinde ve dışında bu konuda kurulmuş veya kurulacak müesseselerle işbirliği yapmak, bu müesseselere üye olmak,
- 7 — Mevcut ziraat teşkilatı ile Bakanlar Kurulu veya Bakanlıkça görevlendirildiği ölçü ve şekilde bitkisel yağ ve yağlı tohumları üretmek, yem üretimini ge-

liştirmek veya geliştirmek ve organize etmek, damızlık hayvan üretimi ve besicilikle uğraşmak, bunların ürünlerini değerlendirmek,

- 8 — Fabrika, işletme ve tesislerin ihtiyacı olan elektrik veya ihtiyaç duyulacak diğer maddeleri üretmek, üretimle ilgili her çeşit ambalaj imal etmek,
- 9 — İştihadam geliştirme çabaları kapsamında düzenlenen beceri kazandırma programlarının uygulanmasını sağlamak,
- 10 — Kurulmuş veya kurulacak küçük ve orta büyüklükteki özel kuruluşlara idari ve teknik alanlarda rehberlik yapmak»

oluşturmaktadır. Türkiye şeker Fabrikaları A. ř. faaliyet konularında yer alan işleri yapabilmek için;

- «1 — Yurdun çeşitli bölgelerinde gerekli tesisler kurar ve işletir,
- 2 — Yurt içinde ve dışında her türlü, malî, ticarî, sınaî ve tarımsal işleri yapar, tedarik faaliyetlerinde bulunur, bu maksatlarla ilgili tahvil satın alır, gerektiğinde şeker ithal eder veya ettirir, kendi mamul ve mahsulleri ile ithal ettiği veya satın aldığı mamul ve mahsulleri toptan veya parakende satar, sattırır, ihraç eder veya ettirir,
- 3 — Sözleşmeli olarak tarımsal üretimde bulunanlara tohum, kimyasal gübre, ziraî mücadele ilaçları, tarım alet ve makinaları gibi maddeleri ve damızlık hayvan ile ürettiği temel ve yan ürünleri aynı kredi olarak verir veya avans ve diğer yollarla yardım eder,
- 4 — Yurt içi ve yurt dışı firmalarla lisans, know-how ve benzeri antlaşmalar yapar, şirketin amacını sağlamakta yararlı olacak her çeşit imtiyaz ve ruhsatnameler edinir ve bunları kullanır, gerektiğinde devreder,

- 5 — Gayrimenkullere tasarruf eder, kiralar, kiraya verir, leh ve aleyhte rehin, ipotek, irtifa, irtifak hakları, gayrimenkul mükellefiyeti vs. haklar tesis eder,
- 6 — Yukarıda belirtilen faaliyet konularıyla ilgili iştiraklerde bulunur,
- 7 — Yurt içinde ve dışında kurulmuş ve kurulacak faaliyet konularıyla ilgili, malî, ticarî, sınaî ve tarımsal kuruluşlara, birliklere, kooperatiflere ve kredi, nakliyat, mütaahhitlik, mühendislik, müşavirlik, sigorta şirketlerine ve bankalara üye veya ortak olur,
- 8 — İkras ve istikrazda bulunur.

Şirket bunlardan başka amacının gerektirdiği her türlü iç ve dış ticarî, sınaî, malî ve hukukî işlerle uğraşabilir, sigorta acentalığı yapabilir».

Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş. amaç ve faaliyet konularına göre şeker üreten, ham ve yardımcı madde üreten, pancar münavebe ürünlerini değerlendiren, bankacılık, sigortacılık gibi hizmet dallarında faaliyet gösteren şirketlere ortak olmuştur. Ayrıca Bakanlar Kurulu kararları uyarınca kurulan veya kuruluşları teşvik edilen, bir yörenin kalkındırılmasına yönelik tarımsal ürünleri üreten veya işleyen veya ihracatını yapacak olan şirketlere de ortak olmaktadır. 1989 yılı sonunda Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 5'i özel 26 şeker fabrikası, 4 alkol fabrikası ve 5 makina fabrikasının yanında Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası (EMAF) ve Aktif Kizelgur Fabrikası'na sahiptir. Ayrıca yukarıda sözü edilen faaliyet konularında çalışan 24 kuruluşa, 25 Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi'ne ve bu kooperatiflerin bir üst kuruluşu olan Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK)'ne iştiraki bulunmaktadır. Bir fikir vermesi açısından bağlı kurum ve kuruluşları ile iştirakleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Devletin sanayi tesisleri üzerindeki önemli bir etkisi de kuruluş yerinin belirlenmesi üzerindedir. Bu durum özellikle stratejik sanayi kollarında daha belirgindir. Böyle sanayi kollarına demirçelik sanayii ve silah sanayii klâsik örnekleri oluşturmaktadır. Bu sanayi kollarının stratejik önem kazanmasında ağırlık payı as-

Tablo 2 — Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş.'ne Bağlı Kurum ve Kuruluşları ile İştirakler

BAĞLI KURUM VE KURULUŞLAR

Şeker Fabrikaları : Afyon, Ağrı, Alpullu, Bor, Burdur, Çarşamba, Elazığ, Elbistan, Erciş, Bahri Dağdaş (Ereğli), Erzincan, Erzurum, Eskışehir, Iğın, Kastamonu, Malatya, Muş, Susurluk, Turhal, Uşak.

Makina Fabrikaları : Afyon, Ankara, Eskışehir, Erzincan, Turhal.

Alkol Fabrikaları : Erzurum, Eskışehir, Malatya, Turhal.

Diğerleri : Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası, Kızılğur Fabrikası.

İŞTİRAKLER

Şeker Fabrikaları : Adapazarı, Amasya, Kayseri, Konya, Kütahya.

Şeker Sanayine Ham ve Yardımcı Madde Üretenler : Türkiye Gübre Sanayi A. Ş., Erzincan Tarım Ürünleri Üretim ve Değerlendirme A. Ş., Kömür İşletmeleri A. Ş., Layne Bowler Dik Türbin Pompaları Sanayi ve Ticaret A. Ş., Pancar Motor Sanayi ve Ticaret A. Ş., Tohum Islah ve Üretim A. Ş., Yeni Çeltik Kömür ve Madencilik A. Ş.

Pancar Münavebe Ürünlerini Değerlendirenler : Dosan Konserve Sanayi A. Ş., Merzifon Yağ Sanayi ve Ticaret A.Ş., Sakarya Tarım Ürünleri Üretim ve Değerlendirme A. Ş., Tat Konserve Sanayi A. Ş., Tokat Tarım Ürünleri Sanayi ve Ticaret A. Ş.

Bankacılık, Sigortacılık ve Hizmet İşleri : Mars Ticaret ve Sanayi A. Ş., Pancar Ekicileri Birliği A. Ş., Sanayi Nakliyat A. Ş., Şekerbank T. A. Ş., Şeker Sigorta A. Ş., Türk Mühendislik, Müşavirlik ve Müteahhithlik A. Ş.

Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri : Adapazarı, Afyon, Ağrı, Akşehir-Iğın, Alpullu, Amasya, Ankara, Balıkesir-Bursa, Bor, Burdur-Isparta, Dinar, Elazığ, Elbistan, Erzincan, Erzurum, Eskışehir, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Malatya, Muş, Turhal, Uşak.

Diğerleri : Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği, Türkiye Kalkınma Bankası A. Ş., Türkiye Elektromekanik Sanayi A. Ş., Muş Meyan Kökü Sanayi ve Ticaret A. Ş., Siirt Meyan Kökü Sanayi ve Ticaret A. Ş., Türkiye-Libya Ortak Tarım ve Hayvancılık A. Ş., Türk-Arap Pazarlama A. Ş.

keri amaçlı olmaları veya bu amaçla kullanılabilmeleridir. Şeker sanayii bilinen klâsik stratejik önemi haiz tesisler arasında yer almaz. Oysa günümüzde askeri amaçlı olmayan tesisler de stratejik önem taşıyabilmekte ve devlet bu nedenle tesislerin kuruluş yerinde etkili olmaktadır. Günümüzde savaşlar, bölgesel ve küçük çaplı çatışmalar dışında sıcak çatışmalar şeklinde değil, daha çok soğuk savaş metodlarına göre ülkelerin yıpratılmasına dayanmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kalkınma ülkenin bütününde aynı düzeyde gerçekleşemediğinden bazı bölgeler diğerlerine göre geri kalmışlardır. Soğuk savaşta hedef olarak bu az gelişmiş bölgeler seçilerek propaganda yoğunlaştırılmakta ve halkın bu durumdan olan memnuniyetsizliğinin belirginleşerek bazı sosyal sonuçlara yol açılmasına çalışılmaktadır. Sonuçta devlet buraların kalkınmasına da ayrı bir önem vermek zorundadır. Bu amaçla sanayi yatırımları yanında, sosyo-ekonomik yapının da iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu sadece fabrika kurulması ile değil, aynı zamanda toplumsal gelişmeyi sağlayacak teşkilatın hazırlanmasıyla temin edilebilir. Şeker sanayi bu konuda hem yeterli deneyime hem de imkâna sahiptir. Devlet veya özel sektör tarafından burada kurulacak herhangi bir fabrikada en fazla 1000 işçi çalıştırılabilir. Bu, ailesi ile 4-5 bin nüfusun geçimine katkı sağlamak anlamına gelir. Oysa şeker sanayiinde 1000 işçi çalışan bir fabrikaya, binlerce çiftçi ailesi de hammadde üretmek için çalışmaktadır. (Şeker pancarı üretiminde Türkiye genelinde dekara 11 kişi çalışırken, doğudaki fabrikalarda bu sayı 12-13 kişidir (TŞF-TR, 1988:93)). Sermayesinin devlet kontrolünde olması, sanayi yanında ziraat faaliyetlerini de ilgilendirmesi ve kooperatifler kanalıyla sosyo-ekonomik hayata yaptığı olumlu katkılar nedeniyle şeker sanayiine bu konuda önemli görevler düşmektedir. Bu açıdan şeker sanayiinin doğuda yapmış olduğu yatırımlar stratejik önem taşımaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de doğudaki fabrikaların pancar verimleri oldukça düşüktür. Doğuda kurulmuş bulunan 7 ve kurulması düşünülen 2 fabrikanın yerine, batıda daha yüksek kapasiteli 2-3 fabrika ile ihtiyaç duyulan şeker üretmek mümkündür. Ancak amaç, bu fabrikalarla şeker açığının kapatılmasından çok sözkonusu bölgedeki sosyo-ekonomik hayatın iyileştirilmesidir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun sosyo-ekonomik yapısında gerçekleştirilmek istenilen değişimler doğ-

rudan köylü ile ilişkide bulunan şeker sanayii yardımıyla, daha önce de olduğu gibi kolaylıkla sağlanabilecektir.

Sonuç olarak, şeker sanayiini devletin desteklemesinin başlangıçtaki sebebi olan tarımda eğitici bir bitki olarak şeker pancarının kullanılması düşüncesi günümüzde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Kurulu teşkilâtı ile şeker sanayii bu konuda önemli görevler alacak, ekonomik kalkınmada, sosyal hayatın iyileştirilmesinde yine yararlı faaliyetlerde bulunacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- AVCI, S., 1991, Türkiye'de Şeker Sanayii, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi (basılmamış doktora tezi), İstanbul.
- İLKİN, A., 1970-1971, «Türkiye'de Sanayi Politikası (1923-1974)», *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 30, No : 1-4, s. 317-423.
- İLKİN, A., 1983, *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayını, İstanbul.
- RÖPKE, W., 1940, «Zirai Memleketlerin Sanayileşmesi» (Çev. H. Çağıl), *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 2, Sayı : 1, s. 1-19.
- TEKELİ, S. T., 1964, *Şeker Sanayinin Millet İktisadımızdaki Yeri ve Önemi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi yayını, Ankara.
- TÜMERTEKİN, E., 1969, *Sanayi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayını, İstanbul.
- TŞF-FR, *Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş. Faaliyet Raporları* (muhtelif yıllar).
- TŞF-TR, *Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Tarım Raporu* (Muhtelif yıllar).